

Zdjęcie powyższe pochodzi z wyjątkowego pokazu pt. „Z podhalańską modą przez wieki”, który odbył się podczas Międzynarodowego Festiwalu Folkloru Ziem Górskich w Zakopanem w 2011r. . Na zdjęciu rodzina góralska, pięknie ubrana w stroje góralskie: Marcin Zubek (obecny prezes zakopiańskiego oddziału Związku Podhalan) z żoną Józefą Zubek i trzema synami. Teściowa to Anna Stopka-Faktor. Józefa i Anna to znane hafciarki „Sablicki”, zajmujące się także krawiectwem.

WATRA – Podhalański Serwis Informacyjny. Fot. Anna Karpel Semberecka

Strój podhalański wciąż żyje...

Współcześnie zamiłowanie do tradycji nie zamiera i jak twierdzi dr Stanisława Trebunia-Staszal, specjalistka od tradycji Podhala i strojów góralskich jest w tym duża zasługa pewnego wadowiczana. Nie kto inny jak Jan Paweł II podczas jednej z pielgrzymek na Podhalu odrodził w samych góralach chęć do posiadania i noszenia tradycyjnego stroju góralskiego. Ubranie stało się dla nich nieodłącznym elementem życia, celebrowania uroczystości rodzinnych, religijnych i ważnych wydarzeń. Pełni ono wiele funkcji ale jest głównie znakiem poczucia tożsamości z miejscem pochodzenia, więzi z tradycją i przeszłością. Recenzja książki „Strój górali podhalańskich/The Dress of the Podhale Region” dr Trebuni-Staszal znajduje się na stronie 4.

THE TATRA EAGLE

Issued by the Tatra Eagle Press

Co-Editors:

Janina Gromada Kedron

Dr. Thaddeus V. Gromada

Technical Editor:

Henry P. Kedron

Computer Consultants:

Mariusz Bargielski, Joseph Gromada

Contributing Editors:

Maria Pudysz, Kraków

Dr. Anna Gąsienica-Byrcyn, Chicago

Address all correspondence to: J. Kedron

31 Madison Ave., Hasbrouck Hts., NJ 07604

Email: jkedron@gmail.comtgromada@mindspring.com

Tel.: (201) 288-3815

2012 copyright by The Tatra Eagle Press

HONOROWY PATRONAT

Connecticut:

DRS. ALICIA & JOHN HARBUT

France

STANISŁAW LASSAK

Illinois:

KOŁO 42 BIAŁKA TATRZAŃSKA, KAZIMIERZ CHLEBEK, ANDRZEJ CZYSZCZON, STEPHANIE GUZIAK-BUTERA,

TED DABROWSKI, JANINA GALICA,

KLUB CZARNY DUNAJEC #21, KOŁO

PODCZERWONE #. 83, ANDRZEJ & MARIA KRZEPROWSKI, LEOPOLD & ZOFIA MICHNIAK,

MICHAEL & CAROLYN RAFACZ,

JAN & ZOFIA SŁODYCZKA, ANDRZEJ &

BRONISŁAWA STEKAŁA, STANISŁAW & HALINA URBANIAK, KOŁO 41 WRÓBLÓWKA,

ZWIĄZEK PODHALAN W AMERYCE

New Jersey:

REV. A. STEFAN LAS, JAN & STANISŁAWA

MASNY, REV. J. MACIEJ MELANIUK,

MAŁGORZATA STOPKA,

A. M. KARCZ-SWISTAK, HENRY & KARINA WALENTOWICZ

New York:

JAN S. GACEK, STANISŁAW KOWALCZYK, WOJCIECH SOSNOWSKI

Pennsylvania

DR. WŁADYSŁAW BOBAK

Poland:

KS. JÓZEF URBANIAK

Utah:

WALTER WHIPPLE

PATRONAT

Florida: Emily Mysliwiec-Zajackowski,

Guam: Kathy Gacek Lampman

Illinois:

Franciszek Bobak, Koło 46 Stare Bystre,

Anna Domalik, Janina Duda,

Jane Janik Grzybowski, Nancy Janik Johnson, John

F. Krawiec, Stanisław & Zofia Kulawiak, Bronisława

& Franciszek Łyszczarczyk, Bogdan Ogórek,

Władysław & Helena Pawlikowski,

Anna Ustupka-Chyc, Anna Zalińska, Jacek & Anna

Zeglen, Helena Ziolkowska, Jan & Anna Zótek

Michigan: Jan Konopka, Jan Konopka, Jr.

New Jersey: Dr. Richard J. Hunter, Henry & Karina

Walentowicz, Catherine Zon

New York: :

Antoni & Lusia Chrościelewski, Władzia Jaworowski,

Dr. Jerzy & Mrs. Krystyna Świerbutowicz

Pennsylvania: Dr. Jan Napoleon Saykiewicz,

Rev. Canon Joseph L. Sredzinski,

Dr. Maria Święcicka-Ziemianek

Utah:

Frank L. Chase

Dr. Thaddeus V. Gromada

HOW FOLK CULTURES SURVIVE

One of Poland's eminent ethnographers, Roman Reinfuss, has put forward a provocative theory that urban civilization does not by itself cause the extinction of folk cultures. But rather the inferiority complex of village folk vis-à-vis urban culture is the actual culprit. He insists that wherever a folk group has a positive self-image and highly values its culture, it can co-exist and even flourish taking advantage of urban culture's amenities. To support his theory he points to the Tatra highlander (góral) folk culture in Podhale, Poland, which not only continues to exist, but has moved into a new phase of development. The "górale", according to him, have a high self-image and are very proud and attached to their folk culture. No doubt, this positive attitude is due in part, to the myth that Polish elites have created in the late 19th and early 20th century which lionized and idealized them and which has been reinforced by more recent accolades from Pope John Paul II and the popular philosopher Rev. Józef Tischner. The Pope's famous comment "that I can always depend on you" (na Was zawsze można liczyć), will never be forgotten. Reinfuss's evidence of the vitality of góral folk culture and its tradition focuses on the following areas:

Strój Ludowy/Folk Attire. Reinfuss does not deny that urbanization has had its impact on Podhale. No longer is it common to see górale wearing their traditional attire in everyday life. But on Sundays, special occasions, religious and national holidays, family celebrations (weddings, christenings, and even funerals) it is a different story. Suddenly, one will see crowds of górale and górali proudly wearing their colorful, traditional garments. If you call them costumes, they will be offended. They do not get dressed up in their traditional clothes for the benefit of tourists but rather for their own satisfaction. The traditional attire is very costly but the highlanders are willing to bear the expense, since it makes them feel good and more honorable and emphasizes their góral identity. Many are of the opinion that only persons of góral origin should have the privilege of wearing "strój góralski".

Styl Zakopiański/Góral Architecture. The houses built in Podhale since the 1950's are no longer one story chalets built out of logs stripped of their bark that inspired Stanisław Witkiewicz's "styl zakopiański". Instead two and even three story brick houses are being built with interiors equipped with the latest "civilized" comforts. But like the Japanese, the górale were able to make these improvements and still retain their traditional architectural style. The folk furnishings in the home are made by góral craftsmen, and the walls are decorated with paintings on glass by local artists who have revived this traditional art form.

Gwara/Dialect. Today, the highlanders, even those with higher education are in effect bilingual, because in addition to speaking literary Polish, they also speak in the "gwara górala" (highlander dialect). In mixed company the highlanders will speak literary Polish, but between themselves, especially at home, they will use their dialect. An interesting phenomenon has recently developed in Podhale that has surprised scholars. More and more, even ordinary highlanders are expressing themselves by writing poetry using the "gwara". In fact, annual poetry festivals are held in various villages, giving highlanders an opportunity to recite their poems in public. This phenomenon has been studied by Dr. Anna Mlekodaj from the *Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa* in Nowy Targ. The dialect in prose was used very effectively by Rev. Józef Tischner in his best selling book: *Historia filozofii po góralsku*. Yet, there are some who question the use of the góral dialect as a legitimate form of literary expression because, for them, it is a dead language. A góral will respond, "How could it be a dead language, when I speak it every day to my parents and friends? It is our mother tongue".

Muzyka Górala/Highlander Music. Folk musicians may be difficult to find in many regions in Poland, but that is not the case in Podhale. They can be found in increasingly large numbers in almost every Tatra mountain village. Yes, many of them are old timers, but surprisingly many more are youngsters, teenagers who mastered the art of fiddling the ancient Tatra tunes and are eager to display their virtuosity. You can hear the Tatra Highland ensembles in the hotels, restaurants of Zakopane and its environs that delight the native górale as well as the "cepry" (lowlanders). But more important are the spontaneous gatherings of young people in their homes or other spaces where they sing and dance to the accompaniment of "muzyka górala". These young people are having fun and a jolly good time. For the last forty-six years and Annual Festival featuring the Music, Dance, Song and Art of Podhale known as "Sabalowe Bajania" have been organized in Bukowina Tatrzańska, usually in the month of August, which attracts several hundreds of highlanders who perform in front of thousands. These festivals are enormously popular and play an important role in the maintenance of folk culture. At times other regions in Poland incorporate into their culture the popular elements of góral culture like, for example, the "brigand dance" ("zbojnicki"). This is not appreciated by the górale who are very careful not to adopt non-góral elements into its own.

At times there are allegations made that góral folk culture exists in Podhale for commercial reasons, to attract tourists to their region. But that is not the case. Podhale, the alpine Tatra mountain region is so beautiful and attractive, that tourists would flock to it even without the local folk culture. The Tatra folk culture is alive and flourishes today because the górale continue to be staunchly loyal to the faith and traditions of their góral ancestors.

Syćkiego po kropce

Paramus, New Jersey

Górska ludowa opera pt. „Ojciec Święty Jan Paweł II na Podhalu” okazała się wielkim sukcesem

„Straśnie piykniescie, Kochani, przedstawili nom to wspaniale widowisko. Było sie cemu przypatrzeć i posłuchać. Ej, było. Downośmy ni mieli takiej uczty duchownej.”

Taką opinię po przedstawieniu wyraziła osobiście Prezesowi Andrzejowi Gędkowi, jak i – śpiewakom i muzykantom ze Związku Podhalan w Północnej Ameryce, którzy dotarli do nas autokarami z Chicago po prawie 15 godzinnej nocnej podróży dn. 24 marca b.r.

Ponad 50 osób reprezentujących miasta i wioski Podtatrza wystąpiło w tym widowisku jako symboliczna reprezentacja ludu podhalańskiego, która wyraża wdzięczność za czas pontyfikatu Jana Pawła II.

Fot. Anna Zalińska

Całość wypadła znakomicie. Na wielkie słowa uznania zasługują reżyserzy Józef Bafia i Joanna Kula, którzy starannie dobrali wykonawców poszczególnych ról. Orkiestra pod doskonałym kierunkiem Marka Bukowskiego i Jana Leśniaka, i śpiewacy – soliści jak i chór – wypadli zachwycająco. (Skąd tyle pięknych głosów?) Jak się okazuje, większość z nich to młodzież już tu zrodzona, która kocha i dumna jest ze swego polskiego, górskiego pochodzenia. Piękną scenografię nawiązującą do najważniejszych spotkań Jana Pawła II z Tatrami i mieszkańcami Podhala przygotowali Maria Nowobilaska, Maria Gal i Paweł Janik. Dodać także należy, że cały zespół ubrany był w przepięknych, barwnych strojach.

Atmosfera była niepowtarzalna! *Bo i jesce tończyli ostro i zgrabnie. Spodnice furgały w górę, a te nózki to ino migwały! Telo my sie ciesyli tom muzykom, śpiewem i tańcem, co cud!*

Pomysłodawcą i inicjatorem uczczenia pamięci Ojca Świętego Jana Pawła II był ks. dr hab Władysław Zarębczan pracujący od blisko 30 lat w Watykanie. Autorem libretta jest Franciszek Łojas-Kośla, poeta ludowy z Poronina.

Było to niezwykle wydarzenie! Blisko 500 osób obejrzało ten spektakl! Trzeba przyznać, że był to przejaw pięknej współpracy Podhalan z Chicago i z New Jersey. W organizacji tego widowiska brał również udział zarząd Stowarzyszenia Podhalan w NJ z prezeską Małgorzatą Stopką na czele. Członkowie Stowarzyszenia zajęli się rozmieszczaniem plakatów, ulotek, sprzedają biletów a także przygotowaniem należytej gościny dla artystów z Chicago. W dodatku pod koniec spektaklu blisko 30 dzieci ze Stowarzyszenia ubrane w góralskich strojach zaśpiewały wraz z całym zespołem w końcowej scenie „Rotę Podhalańską” Franciszka Łojasa-Kośły.

Ojciec Święty by się cieszył...

Janina Gromada Kedroń

New York, NY

Górale z Chicago na Kongresie ISPA

W trzydniowym Kongresie ISPA (International Society for the Performing Arts) o temacie „The Culture of Innovation” uczestniczyło ponad 400 delegatów z 50 państw. Kongres odbył się od 15-17 stycznia 2013 w Nowym Jorku.

Milo nam donieść, że Andrzej Krzeptowski-Bohac i Bogdan Ogórek, działacze ze środowiska podhalańskiego w Chicago, wystąpili gościnnie podczas jednej z sesji tej ważnej imprezy. Okazuje się, że to Jacek Kasprzyk, dyrektor artystyczny Orkiestry Filharmonii Wrocławskiej zaprosił ich, ażeby zaprezentowali dla publiczności śpiew góralski i grę na dawnych podhalańskich instrumentach pasterskich – „fujarzy” i „końcówce” – piszczałce z jedną dziurą.

Andrzej Krzeptowski-Bohac jest założycielem i kierownikiem artystycznym zespołu muzycznego „Młodzi Mistrzowie Sztuki Podhalańskiej”. Bogdan Ogórek jest prezesem niedawno powstałej w Chicago Fundacji Kultury Tatrzańskiej.

jgk

Chicago, Illinois

I Międzynarodowy Festiwal Filmu Górskiego

Działająca od 2009 r. Fundacja Kultury Tatrzańskiej zorganizowała pierwszy w historii Chicago Międzynarodowy Festiwal Filmu górskiego. W dniach 14 do 16 grudnia 2012 r. można było obejrzeć 14 filmów mówiących o ludziach, którzy w tych górach mieszkają, zdobywają je i spieszą pomocą tym, którzy tej pomocy potrzebują. Festiwalowi towarzyszyła też wystawa obrazująca nie tylko górskie filmy ale też działania już ponad stuletniej historii TOPRu.

Patronat nad festiwalem objęli m.in. TOPR w Zakopanem, Klub Ratowników i Sympatyków TOPR w Chicago, Chicago Mountaineering Club i Tatrzy Ski Club.

Jako specjalny gość przyleciał z Polski Jerzy Porębski, producent filmów górskich, scenarzysta i reżyser. Mówił o swoich doświadczeniach związanych z tworzeniem filmów, o przeżyciach i spotkaniach z górami na całym świecie.

*Zobacz: Wspomnienia z Festiwalu
Jerzego Porębskiego na str. 8*

Ząb

Kamil Stoch, góral ze Zębu, został mistrzem świata w skokach narciarskich w Predazzo

Do rodzinnego Zębu, najwyżej położonej miejscowości w Polsce, przyleciał mistrz świata w skokach narciarskich Kamil Stoch 5 marca 2013 r. Uroczystości go witali mieszkańcy, sąsiedzi, młodzież szkolna, przedstawiciele lokalnych władz, a także góralska muzyka i banderia konna. Kamilowi towarzyszyła żona, rodzice oraz zawodnicy Dawid Kubacki i Maciej Kot, z którymi zdobył brązowy medal w konkursie drużynowym.

Dla mistrza przygotowano wiele niespodzianek. Pierwszą był przejazd dorożką przez Ząb, podczas którego witaly go tłumy mieszkańców i kibiców. Dalsza część uroczystości odbyła się przy wyciągu narciarskim, gdzie mistrz przyjął oficjalne gratulacje.

Anna Karpień-Semberecka/Watra

Anna Gašienica Byrcyn

University of Illinois at Chicago

STRÓJ GÓRALI TATRZAŃSKICH

Strój górali podhalańskich/The Dress of the Podhale Region jest okazałą dwujęzyczną książką napisaną przez Stanisławę Trebunię-Staszela z wybornymi fotografiami Jacka Kubieny. Album ten został opublikowany przez Fundację Braci Golec w 2011 roku i należy do serii *Stroje ludowe w Karpatach polskich* obejmując dziewięć wielkich woluminów na które składają się *Mieszczkański strój żywiecki, Strój górali śląskich, Strój górali żywieckich, Strój górali podhalańskich, Strój mieszczan cieszyńskich, Strój górali babiogórskich, Strój górali orawskich, Strój górali spiskich, Strój górali sądeckich i pienińskich*. Dochód ze sprzedaży owych znakomitych książek przeznaczony jest na godny i piękny cel kształcenia młodych muzycznych talentów Fundacji założonej w 2003 roku przez Łukasza Golca oraz Pawła Golca, wokalistów zespołu Golec uOrkiestra.

Album Stanisławy Trebuni-Staszela o przepięknej szacie graficznej obejmuje zajmujące i obszernie opracowane rozdziały między innymi na takie tematy jak: *Zarys dziejów Podhala, Strój w świetle materiałów źródłowych, Przeobrażenia stroju na przestrzeni XIX i XX wieku, Współczesne oblicza podhalańskiej mody, Funkcje współczesnego stroju*. Publikacja ta odsłania zasobny zbiór fotografii archiwalnych Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie, Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem i Zamku Królewskiego w Warszawie wykonanych przez Walerego Eljasza-Radzikowskiego, Stefana Zwolińskiego, Borysa Wigilewa, Władysława Wachulskiego oraz zestaw przednich, współczesnych zdjęć Jacka Kubieny na których można ujrzeć znanych ze swej aktywnej artystycznej działalności na Podhalu tatrzańskich górali.

Książka owa jest pokaznym opracowaniem historycznym, kulturowym oraz społecznym zawierającym ważne informacje dotyczące stroju góralskiego w danych i obecnych czasach. Stanisława Trebunia-Staszela czerpie wiadomości dotyczące obyczajów na Skalnym Podhalu z najstarszych źródeł, a mianowicie z monografii Podhala Ludwika

Promocja albumu „Strój górali podhalańskich” w Kościelisku. Z lewej: Jacek Kubienia, Paweł i Łukasz Golec i dr Stanisława Trebunia-Staszela.
fot. Anna Karpiel-Semberecka

Kamińskiego spisanej w latach 1830-1840 *O mieszkańcach gór tatrzańskich* opracowanej przez Jacka Kolbuszewskiego i wydanej dopiero w 1922 roku, pracy naukowej Wincentego Pola *Rzut oka na północne stoki Karpat* (1857), dzieła Stanisława Staszica *O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin Polski* (1815). Autorka przybliży istotne reprezentacje ikonograficzne pochodzące z XVII, XVIII i XIX wieku ukazujące na przykład miedzioryt w wykonaniu holenderskiego rytownika Caspara Luyckena *Zbójnik karpaci*, czy też rysunek przedstawiający biesiadujących w Tatrach pod Skałą Siwą zbójników pochodzących z Podhala, Spisza i Liptowa austriackiego leśniczego Ignatza Gartlera de Blumenfelda oraz chromolitografię Rudolfa Alta na której widnieje Juhas z młodą góralką. Przywołuje również kluczowe malarstwo związane z tematyką tatrzańskich górali z drugiej połowy XIX wieku polskich artystów takich jak, Aleksander Kotsis, Wojciech Gerson, Tadeusz Ajdukiewicz, Walery Eljasz-Radzikowski, Stanisław Witkiewicz.

Wielorakie elementy i ozdoby stroju tatrzańskich górali, do których należą filcowe kapelusze, lniane koszule, haftowane gorsety, barwne spódnice i kozuchy, wyszywane serdaki, opaski, kierzce, kapce, spinki, torby pasterskie, szale i chustki z frędzlami, biżuteria z czerwonego korala zostały kunsztownie sfotografowane przez Jacka Kubienę i opisane wnikliwie przez autorkę pięknym językiem dotyczącym projektowania i szycia ubiorów regionalnych. Stanisława Trebunia-Staszela w swym dwujęzycznym albumie *Strój górali podhalańskich/The Dress of the Podhale Region* prezentuje doskonale starodawny i dzisiejszy styl góralski, posługując się przy tym świetnie słownictwem związanym z osobliwymi ubiorami tatrzańskich górali przekazując niniejszym historię i obyczaje panujące na Skalnym Podhalu od pradawnych wieków. Książka oferuje wiele dogłębnych i estetycznych przyjemności swą zasobną zawartością.

Author of the text: Dr Stanisława Trebunia-Staszela. Author of the photographs: Jacek Kubienia. Title: *Strój górali podhalańskich/The Dress of Podhale Highlanders*. Published by the Golec Brothers Foundation/Fundacja Braci Golec, 2011. The book has 260 pages + CD. The cost is 120 zł. The book belongs to the series *The Folk Dress in Polish Carpathian Mountains*, volume 4.

Wojciech Bonowicz

Kapelusz na wodzie

(Gawęda o Księdzu Tischnerze)

Najbardziej znany góralski dowcip opowiadany przez Tischnera ma za bohatera nieśmiertelnego Franka Gąsienicę.

„Po mnie nic nie zostanie oprócz tych paru dowcipów – tym raduję się oczywiście – które Franek Gąsienica wymyśla, a ja, jak ten magiel, powtarzam”, mówi Tischner podczas jednego z wykładów. Otóż w czasie powodzi w Łopusznej chłopci stali przy moście i obserwowali, co się dzieje. Przedmiot refleksji był zawsze ten sam, czy woda zabierze most, czy nie zabierze. Ale tym razem chłopów coś zaintrygowało: unoszący się na wodzie góralski kapelusz. Patrzą – stanął na prądzie. Za chwilę – pod prąd. Zaś stanął – i z prądem. „Cóż to? Cud?”, pyta jeden. „E nie, to Franek Gąsienica. Pedzioł, że ma w dupie powódź i orze”.

Róbmy swoje!

Dowcip ten – góralska wersja wezwania „Róbmy swoje!” – zrobił zrozumiałą karierę w latach stanu wojennego. Przy różnych okazjach Tischner powtarzał, że nie ma czasów tak złych, żeby nie można było uprawiać nauki, a w szczególności – oswajać świata myśleniem. „Doświadczenie wolności nie na tym polega, żeby móc robić to i tamto”, mówił w lutym 1982 roku na wykładzie dla studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, „doświadczenie wolności polega na tym, żeby się czuć w świecie jak u siebie. Świat, który na początku jest w sobie, zmienia się na świat [dla mnie] dzięki myśleniu. Wolność nie polega na wyborze ani na braku wyboru. Wolność jest sposobem bycia. Jest to sposób bycia wedle rozumu”.

Obraz powodzi Tischner miał przed oczami od najwcześniejszego dzieciństwa. Już jako trzyipółletni malec widział, jak Dunajec wystąpił z brzegów, zabrał w Łopusznej most, domy i stodoły, wdarł się do szkoły i kościoła. Częste powodzie, mówił po latach, „były jedną z nielicznych atrakcji domu nad brzegiem Dunajca. Kiedy przychodziła powódź, most zrywało i wtedy nasza

Ks. prof. Józef Tischner (1931-2000)

część wsi na jakiś czas była odcięta od reszty świata”.

W dzienniku Tischnera z czasów licealnych zachował się opis powodzi z czerwca 1948 roku. „Padał deszcz przez kilka dni z rzędu, była mgła i ciemność. Ponieważ miałem sporządzić księdzu jakieś zadanie maturalne o Służbie Polsce, pojechałem popołudniu (do Łopusznej) by go napisać na maszynie. Ponieważ na auto nie zdążyłem, miałem siedzieć do rana. W nocy tymczasem obudzono nas, że Dunajec wylewa. Rzeczywiście, chociaż most stał, woda płynęła zupełnie pod samym nim. Wynieśliśmy się do Kuboska [dom położony wyżej], gdy most woda zabrała. Wylewała się i szła po ogródku. Ledwo wynieśliśmy pszczoły. Jednak koło 6. rano woda szybko spadła, tak że pod wieczór opuściła krzaki poniżej nas i dworskie pola. Łapaliśmy ryby po kałużach, pełno było. Woda więcej szkód nie narobiła, do kościoła nie doszła, ale po dziedzińcu płynęła i mostek zalała po poręcze. A tata będzie się traził na wycieczce w Szczecinie lub w Warszawie. Mnie tylko pszczoły ścięły, gdym je z powrotem prznosił poza tym nic. Ksiądz uciekł do dworu.”

„Koniam wyprowadził, świnię i kury, tyz, ale...”

Podczas każdej powodzi sytuacja się powtarzała: mieszkańcy domów stojących najbliżej Dunajca musieli wynosić swój dobytek do gospodarstw leżących wyżej. W czasie jednej z powodzi w latach sześćdziesiątych

Tischner był świadkiem następującej sceny: przed sąsiednią chałupę wyszedł młody gospodarz i patrząc na wdzierającą się wodę, zaczął na głos zastanawiać się, czy o niczym nie zapomniał. „Koniam wyprowadził, krowem wyprowadził, świnię i kury tyz...” Nagle klepnął się w czoło: „O kurwa, jeszcze ociec!” Pędem wbiegł do chałupy i wyniósł ojca, który czekał na niego, siedząc na kuchennym stole.

Ostatni raz Tischner był świadkiem powodzi latem 1997 roku. 8 lipca wezbrane wody zalały wnętrze kościoła do wysokości półtora metra. Ksiądz pomagał w akcji ratunkowej, wyniósł Najświętszy Sakrament. Przez całą noc mieszkańcy wsi czuwalili na zmianę przy linach przytrzymujących świątynię. Kiedy woda opadła, trzeba było wynieść nagromadzone nieczystości, rozebrać podłogę i osuszyć ściany. Kościół remontowany od 1995 roku znów wymagał renowacji.

„Rezykować? Nie rezykować?”

Cechą góralskiego poczucia humoru jest żartobliwy stosunek do zjawisk przyrody, z którymi człowiek musi się zmagać i na które niewiele może poradzić. Oto dwa przykładowe żarty z powodzią w tle: „Chłopcy na moście w Łopusznej obserwują powódź. Woda jest już het, wysoko, most zaczyna się trząść. Idzie babka, chce przejść, ale się waha: „Rezykować? Nie rezykować? A jeden z chłopów: „E coż wy ta, krzesno matko, macie do rezykowania. Nojwyży styry roki”.

Stasek narzeko...

Drugi żart ma sens bardziej filozoficzny. Tischner dość często go opowiadał, żeby wytłumaczyć, na czym polega „świadomość nieszczęśliwa”. Ale bywało też, zwłaszcza w latach dziewięćdziesiątych, że odnosił go do swojej własnej sytuacji... „Stasek narzekoł, że mu się w życiu nie wiedzie, że mu Pon Bóg nie pomaga, ino mu jesce dopieko. „Panie Boze, co Ty do mnie mos? Piłek gorzołke? No piłek. Ale przecie za swoje. Biłek babe? No biłek. Ale nie mocno. Po cóżes mi jom zabroł? A pote powódź przysła, a pote inne niescyńcio. I tak sie poniewierom. Co Ty do mnie mos, że mnie tak ciengiem doświadcós?” A na to rozlega się głos z nieba: „Tak konkretnie to nic. Ale ty mi sie coś nie widzisz”.

Oto co powiedzieli o stroju góralskim: zebr. i przyg. JGK

Ojciec Św. Jan Paweł II

Nazajutrz po uroczystej inauguracji swojego pontyfikatu, Jan Paweł II spotkał się z Polakami, m.in. z góralami z Zakopanego w swoich pięknych strojach. Ofiarowali Mu przeróżne podarunki m.in. dwie piękne ciupagi i bogato zdobiony kapelusz góralski.

„No, jacyś to z Was górale? Ciupagi macie a pozwoliliście sobie porwać z Krakowa Waszego Arcybiskupa do Rzymu.” „Jak by sie Wom tu jako krzywdą, nie dej Boże, dziola, odpowiedział Staszek Trzebunia, to my tu z ciupagami tyz trafimy i bedziemy Wos bronieć” i nałożył Ojcu Świętemu na głowę nowiutki kapelusz z „kostkami” i piórem. Jan Paweł II szeroko się roześmiał i poprawił sobie ten góralski kapelusz.

Ojciec Święty w Zakopanem, 1997r.

Zofia Bukowska (Chicago) Góralskie ubranie

Góralskie ubranie nodrogse mi przecie
bo se chodzi se mnom po calučkim świecie.

Gorsecik z lelujkom, babcyne korole
posłyście wroz se mnom w dobrom i złom dole.

Na hafcie kosulka z grządkom i kryskom,
przy krysce krzyzycek we złocie sie błyskom.

Tybetka na biedrak starodownyj mody –
taki zwyczaj wse miały podholańskie rody.

A kyrpce ojcowie tymu nom usyli,
coby my we świecie nigda nie zbłądzili.

Elżbietka i Terenia Stękałówna (11 letnie bliźniaczki z Chicago)

„My lubimy ubierać się po góralsku.”

Karolina Zięba

(seniora rodu Ziębów – lat 98)

„Downiyy, na co dzień to zdajalimy sie prosto, baby odziywały lniane kosule i spodnice, chłopcy tyz lniane portki i kosule, syćka chodzowali boskiem. Ino przed kościołem ubierali buty, no i tyz paradniej sie slo do kościoła we świnynta.”

Kazimierz Tischner

(brat ks. Józefa Tischnera)

„Mój brat na łożu śmierci poprosił mnie o kartkę papieru. Napisał, żebym wziął jego strój góralski i kontynuował to, co on zaczął. Nie kontynuuję filozofię, ale niejako spełniam jego testament.”

Józef Koszarek Benkowy

(artysta ludowy z Bukowiny Tatrzańskiej)

Nuta

Takoś piykno
A ciynto jak ostrze zbójcekiej ciupagi
Casym ześ smutno
A dziko jak w Tatrak zielone upłazy.

Jan Karpiel Bulecka

(architekt, znawca kultury góralskiej)

„Noszenie kapelusza to honor! Góral nie zdejmował kapelusza w iabiet nawet. Powinien zdejmować jak umiera. Albo w kościele. Chociaż górale nie zawsze zdejmowali kapelusze w kościele. Na przykład za czasów księdza Stolarczyka, ksiądz krzyczał by kapelusze zdjąć. Ale dla górala kapelusz na głowie to była sprawa honorowa i wolnościowa.”

Anna Stopka Faktor

(znana hafciarka „Sablicki”)

„Choćbyk wiedziała, że jutro rano umrem, to jesce dziś bez całom noc bedem syć. Okropnie rada syjem, nie lubiylak gazdować ino syć.”

Stanisław Ślimak

(wójt gminy Szaflary)

„Gdy brałem ślub w 1971 r., to był pierwszy ślub od lat w strojach góralskich, bo wtedy moda była na 'pańskie' stroje. Jeszcze w 1991 r. podczas uroczystości Bożego Ciała w Szaflarach było nas w kościele tylko 5 chłopów po góralsku, a dziś większość się tak nosi.”

Piotr Pawlikowski

(kuśnierz z Nowego Targu)

„Za jego pontyfikatu każdy, kto wybierał się do Rzymu, ubierał się po góralsku, bo chciał się pokazać, bo jechał do Ojca.”

Pani z Warszawy do przewodnika:

Góralu, a czy wam nie gorąco w tych portkach?
Coby ta miało być gorąco?
Przecież są grube.
Dyć temu, paniusiu, że grube,
to nie gorąco. Bo zakiel
stonecko bez nie przeńdzie,
to zańdzie.

Franciszek Chowaniec

(dawny działacz ZPPA
w Chicago)

Kto przywiózł strój góralski
do Ameryki?

„W roku 1911 w czasie największego nasilenia emigracyjnego przybył do Chicago góral w pełnym stroju góralskim: w kierpcach, bukowych portkach, serdaku i klabuk z kostkami na którym migotało orle pióro i ciupaga. Był to Stasek Galica (Pisarzów) z Poronina. Ubrany w piękny strój góralski przebył całe Niemcy, ocean, pociągami z Nowego Jorku do Chicago. Podczas swej podróży był fotografowany setki razy i gdzie tylko się pokazał w swym pięknym stroju wzbudzał podziw, bo istotnie na owe czasy była to wprost rzecz nadzwyczajna.”

Stanisław Andrzej Hodorowicz

(b. rektor Podhalańskiej
Państwowej Wyższej Szkoły
Zawodowej, senator)

Podholańskie Porzykadła:

Choć portki góralskie, to w
portkach polskie.

Piykno jedynica,
piykno jyj spodnica.

Z pajyncyny kosule nie
uprznymdzie

**Gromada Book Review by
Prof. Anna D. Jaroszynska-
Kirchmann, Eastern Connecticut
State University**

*Cosmopolitan Review (A Translantic Review
of Things Polish, in English),
2013 Vol. 4 No. 1-2 – Winter-Spring
www.cosmopolitanreview.com*

Professor Thaddeus Gromada needs no lengthy introduction, since his many scholarly and organizational accomplishments are well known in American Polonia. I myself have known Ted for a number of years as a historian and a leader in both the Polish Institute of Arts and Sciences of America and the Polish American Historical Association. And yet I was stunned looking at the photograph adorning the cover of his newest book: a younger Ted Gromada, with excellent form, jumping over the *ciupaga* – no small athletic feat! So yes, Gromada can surprise and he can deliver – this time it is a slim, but important volume of essays, first published by him in *The Tatra Eagle* (Tatrzański Orzeł), the quarterly, which he had edited with his sister Jane Gromada Kedron since 1947. The book is also dedicated to Jane, on the 65th anniversary of the quarterly.

I always considered *The Tatra Eagle* one of the best-edited small publications in Polonia. Since it is bilingual, it appeals to both older generations of Polish immigrant *górale*, and the newer arrivals. It is informative and timely, well written and illustrated, and with a sense of humor, so characteristic of the highlander culture. In the two brief introductory essays to the volume, Gromada comments on the history and mission of *The Tatra Eagle*, which the Gromada siblings started as teenagers. An important part of the quarterly had always been the essays authored by Thaddeus Gromada. Some of them introduced the history and culture of *górale*; a selection of them now constitutes Part I of the book, and highlights such topics as literature and poetry of the region, its legends, environment, politics and educational prospects.

Other essays illuminated important individuals connected to the Podhale culture and situated their lives and works within the broader historical context: "Profiles of Eminent Personalities" are sampled in Part IV of the book, and include, for example, artist, Stanisław Witkiewicz, Rev. Józef Tischner, Pope John Paul II, musician, Andrzej Bachleda-Curuś, and composer, Henryk Mikołaj Górecki. Written with scholarly expertise, but in an accessible style, these essays are a great read for anybody interested in all things Polish.

Parts II and III. However, fascinated me the most. The essays there focus on the family history of the Gromadas, as well as on the history of *górale* immigration to the United States and their community within American Polonia. As historians, we still know little about regional cultures, for example those of the highlanders, Kashubs or Silesians.

Gromada tells a story of his parents and their staunch dedication to the maintenance and propagation of customs, language, and especially music of Podhale. Their cultural pride was inspirational to Ted, who wrote: "I have really been smitten by my Podhale heritage. There is something very fascinating and creative about this folk culture that should be shared and appreciated by all Americans of Polish descent and even Americans of non Polish background" (p. 5).

Ted's father, Jan Gromada, was a talented violin player, designer and tailor of folk costumes, dancer, singer, as well as organizer and leader of music and dance groups, passionate about the literature and dialect of Podhale. Ted's mother Aniela, in addition to caring for the family and working for wages, also performed in string ensemble, plays, and dance and music groups, while supporting other performers behind the scene by preparing food, and washing, cleaning and putting together their costumes. The author recalls how the family worked together and sang and danced together; the second generation becoming fluent in Polish and in the Podhale dialect. Jan Gromada's Polish Tatra Highlander Music and Dance Group of Passaic, NJ, entertained a variety of audiences and presented splendid "Polish regional folklore in its purest and most authentic form" (p. 120).

Gromada also chronicles the history of highlander organizations, and especially these in the New Jersey and Chicago areas, including Związek Podhalań w Ameryce (Polish Highlanders' Alliance of North America), and comments on the development of "Ruch Podhalański", which is a regional cultural movement of Podhale. Gromada is optimistic about the future, when he remarks: "In this country we have the privilege of being fully American and at the same time, not losing our Polish *góral* identity" (p. 94). Gromada is far, however, from filiopietism. Occasionally, he casts a critical eye on some of the commemorative publications, and calls for a greater scrutiny in documenting the history of local organizations. This way he acts not only as a witness to and participant in the community's development, but also as a professional historian. And, since his volume comes from a passionate *góral* as well as from a historical scholar, he points the way for others to continue both the propagation of, and the investigation into the vibrant, fascinating and rich culture, whether in Poland, or in

America. I do hope that, as Ted and Jane Gromada were inspired by their parents, their quarterly publication and the current volume will inspire others.

Thaddeus Gromada's book "Tatra Highlander Folk Culture in Poland and America" can be obtained at a special discount rate of \$10 plus \$2.50 postage by writing: The Tatra Eagle Press, 31 Madison Ave., Hasbrouck Hts. NJ 07604.

Antoni Zachemski

DWIE DROGI

Zmrok już powoli zapadał, kiedy w stronę Klikuszowej jechał gazda z Krauszowa, wioząc drzewo do tracza. W drodze zauważył jakąś niewyraźną postać, zbliżającą się z naprzeciwka.

- Co tyz to hań takie idzie – myślał, wpatrując się coraz lepiej – zyd, nie zyd. Brodzisko takie, jak nieprzymierzający u Langiera z miasta, co cielętami kupcy, a tu zaś w pasie jakimśi postronkiem przeposany i korunka dość tego przy nim wisi.

Zbliżył się już do niego na kilka zaledwie kroków, gdy oto przechodzień zdjął kapelusz i zatrzymując się pozdrowił gazdę:

- Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

Gazda wstrzymał konia, zeskoczył z wozu, uwiązał lejce u podkulk, podłożył skałę pod koło, by się wóz nie cofał i zwracając się w stronę przechodnia, odrzekł:

- Niegze bedzie...
- Gospodarzu, którędy tu prowadzi droga do Nowego Targu?
- A coście wy za jeden? – spytał gazda, przyglądając się mu ciekawie od góry do dołu i od dołu do góry.
- Ja jestem brat Dominik.
- Wiera brat Dominik, uhm, może być, bo i jo mom brata, ino mu zaś, wiecie, nie Dominik, ba Maciej.
- Ja jestem bratem zakonnym.
- Toście niby klostorny bracisek. Wiem, a do jakiej-ze społeczności nalezycie: Jezuwit, Apucyn, Kamendula, cy jaki?
- Ja jestem, widzicie gospodarzu, z takiego bractwa, które się za zatwardziałyimi grzesznikami wstawia u Pana Boga, modli się za nich i wskazuje im drogę do nieba.
- Ehe, toście wy jest taki. Wiem.

Odwiązał lejce, odsunął nogą skałę, siadł na wóz, poczem przesunąwszy fajkę z jednego kącika ust do drugiego, spojrział jeszcze raz na brata Dominika i mruknął:

- Styjo styjecno; do nieba droge to wie, a do miasta to nie wie... Wio mały!

Antoni Zachemski, pseudonim Jantek Z. (1903-1941), pochodził ze starej rodziny góralskiej w Odrowążu. Zmarł w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu.

Jerzy Porębski

Moje chicagowskie niespodzianki

Wszystko zaczęło się niespodziewanie i również niespodziewanie zakończyło. Zaczęło od wieczornego telefonu. Zadzwoił wcześniej mi nieznany Bogdan Ogórek i zapytał, czy mogę przyjechać na wcześniej mi nieznany Festiwal Filmów Górskich w Chicago.

W festiwalach filmów górskich orientuję się bardzo dobrze, na wielu byłem w różnym charakterze, ale Chicago na mapie festiwalu nie istniało. Pierwszy taki festiwal w Chicago organizowała wcześniej mi nieznana Fundacja Kultury Tatrzańskiej z Chicago. Termin w połowie grudnia, przed Świętami, nie skłaniał do wyjazdów, ale skoro zaproszono również kilka moich filmów i właściwie wszystko nie było mi znane to odpowiedź mogła być tylko jedna. Polecałem do Chicago, które wyobrażałem sobie zupełnie inaczej.

Spotkanie z braćmi Bogdanem i Markiem Ogórkami było konkretne i krótkie. Obaj wraz z ekipą tworzyli coś z niczego, czyli przerabiali aulę szkolną na kino wraz z wystawą fotograficzną. Przerabiali z wcześniej mi nieznanym profesjonalizmem przerabiania.

Towarzyszyła temu ogromna pasja i chęć odniesienia sukcesu, co z reguły sukcesem się kończy. W czasie przerabiania zajmowali się również promocją festiwalu, odwiedzając m.in. stacje radiowe. Wiadomym było, że powstanie kino i wystawa, ale frekwencja pozostawała wielką niewiadomą.

W piątkowy wieczór nadeszła godzina prawdy i kino wypełniło się w całości. Podobnie było w sobotę i niedzielę. (...) Filmy wywoływały wiele różnych emocji, a bardzo dużą ilość pytań, co również była niespodzianką (...)

Wróciłem do Warszawy i całkiem niespodziewanie zacząłem już tęsknić za tym, co mnie w Chicago spotkało. Za ludźmi, którzy dużym nakładem pracy i środków ten niespodziewany festiwal zrobili i za tymi, którzy ten niespodziewany festiwal obejrzel. Pozostaje mi mieć nadzieję, że będę jeszcze kiedyś w Chicago na kolejnej edycji festiwalu lub, że spotkam jeszcze ludzi, z którymi tam się zaprzyjaźniłem.

www.polishupdate.com

Z wielkim bólem i złością przyszło nam rozstać się z dwoma wybitnymi muzykami na Podhalu i w Chicago:

WŁADYSŁAW TREBUNIA-TUTKA

3 grudnia 2012 r. w wieku 70 lat zmarł w Zakopanem jeden z najwybitniejszych postaci świata kultury na Podhalu, Władysław Trebunia-Tutka, absolwent Liceum Sztuk Plastycznych w Krakowie oraz Akademii Sztuk Pięknych. Poniżej zamieszczamy wspomnienie Adama Kitkowskiego (Watra, 10/12), w którym chyli przed śp. Władysławem swoje „ceperskie czoło”.

Nie byłem u Ciebie, Władysławie w te dni ostatnie... Przekładaliśmy z synem Krzysztofem spotkanie kilka razy, na lepsze dni. Chylę przed Tobą ceperskie czoło, uznając żeś był góralem z krwi i kości, żeś był artystą wielkiego formatu. Była w Tobie siła tradycji i delikatność przekazu, była w Tobie wiara w chrześcijańskie wartości i piękna dusza artysty.

Nie jeden raz słuchałem Twojego „artystycznego wyznania” w sens ludzkiego żywobycia. Żyłeś Władysławie w przekonaniu, że sztuka zmienia i człowieka i świat na lepsze. To przekonanie zostało w twoim charyzmatycznym graniu. Muzyka, malarstwo, gazdówka i rodzina – wydaje się światem małym, ale nic bardziej mylnego. Ta umiejętność bycia ciekawym z pod Giewontu – gazdą, ojcem, dziadkiem, a jednocześnie artystą, poszukującym i podróżującym w świat, zdarza się nieczęsto. W Tobie góralska dziedzina i sztuka wysoka synergicznie istniały.

Nie zapytałem Cię o wiele spraw, ale dałeś mi „korepetycje” z myślenia o Podhalu, jak o Ziemi Obiecanej. W muzyce Trebuniów-Tutków, w Twoim graniu i śpiewaniu odkryłem na nowo góralski świat, opiewany w twórczości Tetmajera i Kasprowicza, za to jestem Ci wdzięczny. Zaliczyć Cię trzeba do plejady wybitnych góralskich muzyków, którzy odtwarzali Sabalową i Bartusiową nutę, a tworzyli z Karpielami, Chotarskimi, Maśniakami własny artystyczny wizerunek. Wpisać Cię trzeba w panteon polskich malarzy przełomu XX i XXI wieku, którzy osiągnęli

własny – rozpoznawalny – styl. I najważniejsze, byłeś człowiekiem skromnym, który więcej przekazywał swoim „nie mówieniem”, niż nie jeden głośnym udowadnianiem swoich racji.

Odszedłeś za Niebieską grań..., a nam pozostała góralska siła wyrażona pędzlem na płótnie i smyczkiem na strunach.

STANISŁAW PAJĄK

*Umarł nom muzykant, dej mu Boże niebo,
Ktoż nom będzie grywał na skrzypcach jego?*

Stanisław Pająk, zasłużony działacz Związku Podhalan w Ameryce, zmarł 13 lutego 2013 r. Przez 18 lat sprawował funkcję kapelmistrza Zarządu Głównego. W 2006 r. został odznaczony przez R.P. medalem „Gloria Artis” a od Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” otrzymał srebrny medal. W wolnych chwilach zajmował się lutnictwem, udzielał lekcji dzieciom gry na skrzypcach i basach.

Podczas ceremonii pożegnalnej w Chicago (pogrzeb odbył się w rodzinnej Parafii Groń-Leśnica na Podhalu 25 lutego), Marian Bryja, b. wiceprezes ZPPA wygłosił w gwarze góralskiej piękną mowę pożegnalną. Oto kilka urywek:

Dziękuję Ci, Stasku, za umiłowanie kultury góralskiej, muzyki, śpiwu, tońca, gwary i cały naskij tradycji podholańskiej. Zegnomy dziś muzykanta oryginalnego-samouka, wtory to od najmłodszy roków groł po zabawak czy weselak. Stasek groł swojskom nute po swojemu, a groł lewom rękóm i groł ładnie. Kiek założył zespół „Ślebodni” w Groniu-Leśnicy, Stasek od razu dołączył do nasej grupy, groł na próbak, jeździł z nami na występy, festiwalach po Polsce, jak i poza granicami. Kie Stasek przyjechał do Amaryki, zaroz zacon tyz grać na imprezak ZPPA. Groł w naszym zespole „Ślebodni w USA”, jak i na próbak i występak wielu innyk zespołów góralskik.

Zegnomy Cie Stasku w smutku, boś w młodyk jesce rokak od nos odesed. Dziynkujmy Ci za sičko dobro coś w swoim ziciu dokonol.